

ნდობის კრიზისი ციფრულ ეპოქაში: სამოქალაქო ჩართულობის
პოტენციალი და შეზღუდვები საქართველოში

The Crisis of Trust in the Digital Age: Potential and Limitations of Civic
Engagement in Georgia

DOI: <https://doi.org/10.52340/healthecosoc.2025.09.02.10>

თამარ ჩარკვიანი¹

Tamar Charkviani¹

¹ ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა სკოლა, კავკასიის უნივერსიტეტი, თბილისი, საქართველო

¹ School of Humanities and Social Sciences, Caucasus University, Tbilisi, Georgia

^a tcharkviani@cu.edu.ge

<https://orcid.org/0000-0002-7936-9526>

აბსტრაქტი

შესავალი: კვლევის მიზანია სამოქალაქო ჩართულობასა და პოლიტიკურ ნდობაზე ციფრული ტექნოლოგიების გავლენის კომპლექსური ანალიზი მიუხედავად ონლაინ აქტივიზმისა და ციფრული ჩართულობის მზარდი ტენდენციისა, ინსტიტუციური ნდობის დონე კვლავაც დაბალია. აღნიშნული წინააღმდეგობა განპირობებულია როგორც საბჭოთა მემკვიდრეობით, ისე პოლიტიკურ მედიაგარემოთი, დეზინფორმაციის გავრცელებითა და აგრესიული რიტორიკის დომინირებით, რაც ხელს უწყობს მოქალაქეთა ნიჰილიზმსა და აპათიის გაღრმავებას. **მეთოდოლოგია:** კვლევა ეფუძნება ტრიანგულაციურ დიზაინს, რომელიც აერთიანებს რაოდენობრივ და თვისებრივ მეთოდებს. გამოყენებულია რეტროსპექტიული დოკუმენტური ანალიზი (2010–2024 წლების კვლევების საფუძველზე), რაოდენობრივი მონაცემების ანალიზი (CRRC, NDI), ექვსი თვისებრივი ინტერვიუ სამოქალაქო სექტორისა და მედიის ექსპერტებთან, ასევე სოციალური მედიის კონტენტ-ანალიზი. **შედეგები:** ციფრული ტექნოლოგიები მნიშვნელოვნად უწყობს ხელს სამოქალაქო თვითგამოხატვასა და ინფორმირებულობის ზრდას, თუმცა ეს აქტივობა ვერ გარდაიქმნება მდგრად და სტრუქტურულ ჩართულობად. სოციალურ მედიაში დეზინფორმაციის გავრცელება, საინფორმაციო გარემოს ფრაგმენტაცია და პოლარიზებული რიტორიკა არსებითად ამძიმებს საზოგადოებრივ დისკურსს და ამცირებს პოლიტიკური ნდობის დონეს. ციფრული სივრცის გაფართოების მიუხედავად, ინსტიტუციური ნდობა კვლავაც დაბალია, რაც განაპირობებს პოლიტიკურ პასიურობას. ეს დინამიკა ადასტურებს, რომ ტექნოლოგიური პროგრესი თავისთავად არ უზრუნველყოფს დემოკრატიის გაძლიერებას. ციფრული აქტივიზმი საერთოხის წინაშე დგება, როდესაც ის კარგავს კავშირს ინსტიტუციურ ნდობასთან. **დასკვნა:** ციფრული დემოკრატია საქართველოში ფუნქციონირებს წინააღმდეგობრივი ველის პირობებში. სამოქალაქო აქტივობის გაძლიერებისთვის აუცილებელია არა მხოლოდ ტექნოლოგიური ხელმისაწვდომობის გაფართოება, არამედ მედიაწიგნიერების ამაღლება, ინსტიტუციური გამჭვირვალობისა და ანგარიშვალდებულების ზრდა.

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

საკვანძო სიტყვები: ციფრული დემოკრატია, სამოქალაქო ჩართულობა, პოლიტიკური ნდობა, დეზინფორმაცია, დემოკრატიზაცია.

ციტატა: თამარ ჩარკვიანი: ნდობის კრიზისი ციფრულ ეპოქაში: სამოქალაქო ჩართულობის პოტენციალი და შეზღუდვები საქართველოში. ჯანდაცვის პოლიტიკა, ეკონომიკა და სოციოლოგია. 2025; 9 (2). DOI: <https://doi.org/10.52340/healthecosoc.2025.09.02.10>.

Abstract

Introduction: This article examines the complex impact of digital technologies on civic engagement and political trust in contemporary Georgia. The central issue emerges from the paradox of digital democracy: although online activism and digital participation have become increasingly prevalent, levels of institutional trust remain persistently low. This paradox is shaped by the legacy of the Soviet past, the dynamics of a politicized media environment, the proliferation of disinformation, and the dominance of aggressive rhetoric—all of which reinforce civic nihilism and deepen political apathy. **Methodology:** The study employs a triangulated research design that integrates quantitative and qualitative approaches. It draws on a retrospective documentary review (covering studies conducted between 2010 and 2024), analysis of quantitative data (CRRIC, NDI), six qualitative interviews with civil society and media experts, and a content analysis of social media platforms. The chronological focus is the post-2020 period, characterized by the intensification of digital politics. **Results:** The findings demonstrate that while digital technologies substantially enhance civic self-expression and public awareness, this activity does not translate into sustainable or structurally embedded engagement. The spread of disinformation, the fragmentation of the information environment, and the prevalence of polarized rhetoric significantly constrain public discourse and erode political trust. Despite the growing scope of the digital sphere, institutional trust remains low, perpetuating political passivity. **Conclusion:** The study highlights that technological advancement, by itself, does not ensure the consolidation of democracy. Digital activism becomes fragile when disconnected from institutional trust, situating digital democracy in Georgia within a field of profound contradiction. Strengthening civic participation requires not only expanding technological access but also improving media literacy, institutional transparency, and accountability. Addressing this paradox calls for interdisciplinary and innovative research approaches.

Keywords: digital democracy, civic engagement, political trust, disinformation, democratization.

Quote: Tamar Charkviani. The Crisis of Trust in the Digital Age: Potential and Limitations of Civic Engagement in Georgia. Health Policy, Economics and Sociology, 2025; 9 (2). DOI: <https://doi.org/10.52340/healthecosoc.2025.09.02.10>

შესავალი

ციფრული ტექნოლოგიების ინტეგრაცია პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ სივრცეში თანამედროვე დემოკრატიის ერთ-ერთ ყველაზე წინააღმდეგობრივ ასპექტად ჩამოყალიბდა. ერთი მხრივ, ტექნოლოგიური პროგრესი ქმნის ახალ შესაძლებლობებს სამოქალაქო აქტივიზმისთვის, ინფორმირებულობის ზრდისა და პოლიტიკური პროცესების გახსნისთვის; მეორე მხრივ კი წარმოშობს ახალ ტიპის საფრთხეებს – ინფორმაციულ გადატვირთვას, დეზინფორმაციის გავრცელებას, სიძულვილის ენას და პოლიტიკურ მანიპულაციას (Sunstein, 2018).

საქართველოში აღნიშნული წინააღმდეგობები განსაკუთრებით მწვავედ ვლინდება. მიუხედავად ინტერნეტ ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებისა და სოციალური მედიის ფართო გამოყენებისა, პოლიტიკური ნდობის დონე ქვეყანაში კვლავ სტაბილურად დაბალია. ინსტიტუციური უნდობლობის ფონი, რომელიც საბჭოურ მემკვიდრეობასთან, პოლიტიკურ მედიაგარემოსა და ბიპოლარიზებულ პოლიტიკურ კულტურასთანაა დაკავშირებული, ხელს უშლის ციფრული ჩართულობის კონსტრუქციულ ტრანსფორმაციას (Freedom House, 2023). პოლიტიკურ პლატფორმებზე დისკუსიის ფრაგმენტაცია, სოციალურ მედიაში დომინანტური

აგრესიული რიტორიკა და დეზინფორმაციული კამპანიები ხელს უწყობს არა სამოქალაქო აქტივიზმის განმტკიცებას, არამედ საზოგადოების ნიჰილიზაციასა და პოლიტიკური აპათიის გაღრმავებას (CRRC, 2023).

შესაბამისად, საქართველოს შემთხვევა მიაწვდის ციფრული დემოკრატიის პარადოქსზე — ტექნოლოგიური ხელმისაწვდომობა და ონლაინ აქტივიზმის ზრდა ხშირად არ ექცევა დემოკრატიული პროცესების გაღრმავების სამსახურში.

კვლევის მიზანია გაანალიზოს, როგორ მოქმედებს ციფრული პლატფორმები — სოციალური მედია, ელექტრონული პეტიციები, ონლაინ კამპანიები — სამოქალაქო ჩართულობასა და პოლიტიკური ნდობის ფორმირებაზე. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა იმ ფაქტორებს, რომლებიც მიუხედავად ციფრული აქტივიზმის ზრდისა, განაპირობებენ ინსტიტუციური ნდობის დეგრადაციას და მოქალაქეობრივი აპათიის შენარჩუნებას.

საკვლევი კითხვები:

- როგორ მოქმედებენ ციფრული პლატფორმები სამოქალაქო აქტივიზმზე და საზოგადოების პოლიტიკურ მობილიზაციაზე საქართველოში?
- როგორია ამ პლატფორმების გავლენა ინსტიტუციური ნდობის ფორმირებასა და გაღრმავებაზე?
- რა როლს ასრულებს დეზინფორმაცია ციფრული დემოკრატიის კრიზისში?

მეთოდოლოგია

კვლევა ეფუძნება ტრიანგულაციური დიზაინის გამოყენებას, რაც გულისხმობს მრავალფეროვანი მონაცემების შეგროვების და ანალიზის, ვალიდობისა და სანდოობის გაზრდასა და მრავალმხრივი ინტერპრეტაციის შესაძლებლობას (Creswell & Plano Clark, 2011). შერჩეული სტრატეგია აერთიანებს რაოდენობრივ და თვისებრივ კომპონენტებს და ეფუძნება შემდეგ ინსტრუმენტებს:

- რეტროსპექტიული დოკუმენტური ანალიზი — გაანალიზდა 2010–2024 წლებში გამოქვეყნებული ეროვნული და საერთაშორისო კვლევები ციფრული დემოკრატიის, სამოქალაქო ჩართულობისა და პოლიტიკური ნდობის შესახებ (CRRC, 2023; Freedom House, 2023; CTC, 2022; Social Justice Center, 2022).
- რაოდენობრივი ანალიზი — გამოყენებულია სოციოლოგიური გამოკითხვების მონაცემები (CRRC, 2020–2023; NDI, 2020–2023), რომლებიც ასახავს მოსახლეობის პოლიტიკურ განწყობებს, ციფრულ ჩართულობასა და ელექტორალურ ქცევას.
- თვისებრივი ინტერვიუები — ჩატარდა ექვსი ნახევრადსტრუქტურირებული ინტერვიუ სამოქალაქო სექტორის, მედიატექნოლოგიებისა და პოლიტიკური ანალიზის ექსპერტებთან ციფრული ჩართულობის შეფასების მიზნით.
- სოციალური მედიის კონტენტ-ანალიზი — შესწავლილ იქნა პოლიტიკურად აქტიური Facebook-ისა და YouTube-ის გვერდები, მომხმარებელთა კომენტარები, დეზინფორმაციული ნარატივების სტრუქტურა და პოლარიზაციის ხელშემწყობი ტენდენციები (ISFED, 2022).

ქრონოლოგიური დიაპაზონი და მიზანი

კვლევა ფარავს 2020 წლის შემდგომ პერიოდს — პერიოდს, რომელიც უკავშირდება COVID-19-ის პანდემიას, საპარლამენტო არჩევნებს და ციფრული პოლიტიკის ინტენსიფიკაციას. პარალელურად განიხილება წინა წლების ტენდენციებიც ციფრული დემოკრატიის ევოლუციის გასააზრებლად. ციფრული ჩართულობის ზრდისა და პოლიტიკური ნდობის კლების პარალელური დინამიკა მიუთითებს იმაზე, რომ ტექნოლოგიური პროგრესი არ ნიშნავს დემოკრატიის ავტომატურ გაძლიერებას. პირიქით — როდესაც მოქალაქეები აქტიურნი არიან

ციფრულ სივრცეში, მაგრამ უგულებელყოფენ ინსტიტუტებს, დემოკრატია საფრთხის ქვეშ დგება (Zuboff, 2019).

ციფრული დემოკრატიის თეორიული საფუძვლები და კრიტიკული ინტერპრეტაციები

ციფრული დემოკრატია თანამედროვე სოციალურ და პოლიტიკურ მეცნიერებებში ერთ-ერთი ყველაზე აქტუალური და საკამათო თემა გახლავთ. მისი ძირითადი თეორიული პრინციპი ეფუძნება მოსაზრებას, რომ ციფრული ტექნოლოგიების — ინტერნეტის, სოციალური მედიის და სხვადასხვა ონლაინ პლატფორმების — გამოყენება ხელს უწყობს დემოკრატიული მონაწილეობის გაღრმავებას, მოქალაქეთა პოლიტიკური ჩართულობის ზრდას, რაც საბოლოოდ უწყობს მმართველობის ანგარიშვალდებულების განმტკიცებას. რობერტ დალი, დემოკრატიული თეორიის კლასიკური ავტორი, დემოკრატია ადიქვამს, როგორც პროცესს, რომელიც მოითხოვს მოქალაქეთა ინფორმირებულობას, ჩართულობას და თანასწორ წვდომას საჯარო დისკუსიაზე. ციფრული ტექნოლოგიები თითქოს აფართოებენ ინფორმაციულ წვდომას, ამარტივებენ პოლიტიკური დებატების სივრცეს და აჩქარებენ მობილიზაციის პროცესებს. თუმცა, თავად დალი სკეპტიკურად უყურებდა უშუალო (direct) დემოკრატიის ტექნოლოგიურ ფორმებს და აღნიშნავდა, რომ ასეთი „მონაწილეობა“ შესაძლოა მხოლოდ ფორმალურად იყოს წარმოდგენილი, მაშინ როცა რეალური გადაწყვეტილებების მიღება კვლავ დახურულ და არადემოკრატიულ სივრცეებში ხდება (Dahl, 1989).

ციფრული დემოკრატიის ოპტიმისტური ხედვები ხაზს უსვამენ ინტერნეტის პოტენციალს დემოკრატიის გასაფართოებლად. დალბერგის მიხედვით, ახალი მედიაგავლენიანი პლატფორმები, თუ სწორად იქნება გამოყენებული, ამცირებენ პოლიტიკურ დისტანციას მოქალაქესა და ხელისუფლებას შორის (Dalberg, 2015). ჯენკინსი, ფორდი და გრინი სოციალური მედიის პლატფორმებს განიხილავენ როგორც „მონაწილეობითი კულტურის“ (participatory culture) ნაწილს, რაც აფართოებს დელიბერაციული დემოკრატიის შესაძლებლობებს და აძლიერებს სამოქალაქო ხმას (Jenkins et al., 2016).

თუმცა, ამ ენთუზიაზმს ეწინააღმდეგებიან კრიტიკული თეორეტიკოსები, რომლებიც ციფრული ტექნოლოგიების მხრიდან ძალაუფლების რეპროდუქციასა და კონცენტრაციაზე მიუთითებენ. მანუელ კასტელსი აღნიშნავს, რომ კომუნიკაციის ახალი ქსელები, ფორმალურად დემოკრატიული ფუნქციის მიუხედავად, შესაძლოა გახდეს ცენტრალიზებული ძალაუფლების იარაღი. მისი აზრით, ციფრული კომუნიკაცია სულ უფრო მეტად ექვემდებარება ტექნოლოგიური გიგანტების გავლენას, რომლებიც მონოპოლიზებული ალგორითმების საშუალებით აკონტროლებენ ინფორმაციულ ნაკადს და, შესაბამისად, პოლიტიკურ ჩართულობასაც (Castells, 2011).

კრიტიკული ავტორი ევგენი მოროზოვი ხაზს უსვამს, რომ ციფრული მექანიზმები შესაძლოა გამოყენებული იყოს არა დემოკრატიის გასაძლიერებლად, არამედ მოსახლეობის მონიტორინგისა და კონტროლის მიზნით — განსაკუთრებით ავტორიტარულ რეჟიმებში. მოროზოვის შეფასებით, ინტერნეტი თავისთავად არ არის თავისუფლების გარანტი და მისი დემოკრატიული პოტენციალი მჭიდროდ არის დაკავშირებული კონტროლის მექანიზმებთან (Morozov, 2013).

კას სანშტეინი იკვლევს სოციალურ მედიის ალგორითმების როლს „ფილტრის ბუშტების“ (filter bubbles) წარმოქმნაში, სადაც მოქალაქეები ეცნობიან მხოლოდ მათ შეხედულებებთან თავსებადი ინფორმაციას. ამის შედეგად, პოლიტიკურ დისკურსში იკლებს აზრთა მრავალფეროვნება და იზრდება პოლარიზაცია, რაც დემოკრატიულ პროცესებს საფრთხეს უქმნის. სანშტეინი ხაზს უსვამს, რომ ციფრული პლატფორმების „კონტროლის არქიტექტურები“ ქმნიან ინფრასტრუქტურას, რომელიც საფრთხეს უქმნის არა მხოლოდ

ინფორმაციულ მრავალფეროვნებას, არამედ თვით დემოკრატიულ მმართველობასაც (Sunstein, 2018).

ციფრული დემოკრატიის თეორიული დებატები ძირითადად ორი პარადიგმის ირგვლივ ვითარდება: ციფრული გაძლიერების (Empowerment) და მონაცემთა ექსპლუატაციის (Exploitation). ერთის მხრივ, ტექნოლოგიები აღქმულია როგორც ინსტრუმენტი მოქალაქეების გაძლიერებისა, რაც უწყობს ხელს უფრო მეტ მობილიზაციას, მრავალმხრივ ჩართულობას და გამჭვირვალობას. მეორეს მხრივ, სწორედ ამ მექანიზმებით ხდება ინფორმაციის მანიპულაცია, საზოგადოებრივი აზრის სტრუქტურირება და პოლიტიკური კონტროლის გაძლიერება. ზუბოფის ხედვით, ციფრული ეპოქა წარმოადგენს „მეთვალყურეობის კაპიტალიზმის“ (surveillance capitalism) სივრცეს, სადაც მონაცემებზე დაფუძნებული ეკონომიკური მოდელები მოქალაქეებს არ აღიქვამენ, როგორც აქტიურ პოლიტიკურ სუბიექტებს, არამედ როგორც მონაცემთა რესურსებს, რაც მათი თანხმობის გარეშე ხდება და საფრთხეს უქმნის დემოკრატიულ თავისუფლებებსა და პიროვნულ ავტონომიას (Zuboff, 2019).

აღნიშნული თეორიული პანორამა, რომელიც აერთიანებს ოპტიმისტურ და კრიტიკულ პერსპექტივებს, მნიშვნელოვან კონტექსტს ქმნის ტრანზიციული დემოკრატიისთვის, როგორიცაა საქართველო. ინსტიტუციური ნდობის კრიზისის პირობებში, სოციალური მედია პლატფორმებზე დაფუძნებული ციფრული მონაწილეობის ფორმები შესაძლოა წარმოშვას როგორც ახალი დემოკრატიული ჩართულობის შესაძლებლობები, ასევე პოლიტიკური აქტივიზმის იმიტაციის რისკები.

დეზინფორმაცია და დემოკრატიული პროცესების დეგრადაცია

ციფრული მედიის პოპულარობამ არსებითად შეცვალა პოლიტიკური ინფორმაციის მიღების, გავრცელებისა და ინტერპრეტაციის ფორმები. თუმცა, ამავე პროცესთან ერთად, მზარდი საფრთხეები წარმოიშვა, რომელთაგან ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვანია დეზინფორმაციის ზრდა და მისი ზემოქმედება დემოკრატიული პროცესების დეგრადაციაზე (Wardle & Derakhshan, 2017).

თანამედროვე საინფორმაციო ეკოსისტემაში სოციალური მედიის პლატფორმები — განსაკუთრებით Facebook და YouTube — დეზინფორმაციული კამპანიების მთავარი არხებად იქცა (Allcott & Gentzkow, 2017). აღნიშნული კამპანიები არ შემოიფარგლება მხოლოდ არასწორი ინფორმაციის გავრცელებით; ისინი სისტემატურად უწყობენ ხელს მოქალაქეთა ნდობის შერყევას დემოკრატიული ინსტიტუტების — მათ შორის პოლიტიკური პარტიებისა და საარჩევნო მექანიზმების — მიმართ, რაც საფრთხეს უქმნის დემოკრატიული მმართველობის სტაბილურობას.

„ჩვენ ვხედავთ კარგად ორგანიზებულ კამპანიებს, რომლებიც მიზანმიმართულად ცდილობენ პოლიტიკური პროცესის დისკრედიტაციას. მაგალითად, 2021 წლის ადგილობრივი არჩევნების დროს Facebook-ზე გამოჩნდა ათობით გვერდი, რომელიც მიზანმიმართულად ავრცელებდა ყალბ სიახლეებს და პოლარიზებულ მესიჯებს“

ჟურნალისტური ეთიკის ქართვის ანალიტიკოსი, ინტერვიუ, 2024 წ.

დეზინფორმაციული შეტევები იწვევს ე.წ. „კოგნიტიური დაღლილობის“ ეფექტს, რაც ართულებს მოქალაქეთა მიერ ინფორმირებული გადაწყვეტილებების მიღებას და ზრდის პოლიტიკურ აპათიას (Bawden & Robinson, 2009). სოციალური მედიის ალგორითმები აძლიერებენ ემოციური შინაარსის ტირაჟირებას, რომელიც ხშირად არაა კრიტიკულად ანალიზებული ან დაფუძნებული სანდო წყაროებზე. შედეგად, ონლაინ სივრცე ხდება რეალობის მანიპულაციისა და საზოგადოებრივი ცნობიერების გაფანტვის იარაღი (Sunstein, 2018).

საქართველოში ახალგაზრდობა ერთ-ერთი ყველაზე აქტიური ჯგუფია ციფრული აქტივიზმის თვალსაზრისით. ბოლო წლებში გაიზარდა სოციალური ქსელების გამოყენება

პოლიტიკურ პროცესებში ჩასართავად — იქნება ეს ე.წ. ჰეშთეგ კამპანიები (#), ელექტრონული პეტიციების გავრცელება თუ ონლაინ პროტესტების ორგანიზება. თუმცა, ამ ჩართულობის პარალელურად იზრდება ინსტიტუციური უნდობლობა, რაც საფრთხეს უქმნის დემოკრატიის მდგრადობას (CRRC, 2022). საინფორმაციო ბაზლების ფარგლებში მოქალაქეთა მიღებული ინფორმაცია ხშირად წარმოადგენს მხოლოდ მათი შეხედულებების დამადასტურებელ ნარატივს, რაც ამცირებს მედია პლურალიზმს და ართულებს კრიტიკულ დისკუსიას.

CRRC-ის 2022 წლის მონაცემებით, მოქალაქეთა მხოლოდ 21% ენდობა პოლიტიკურ პარტიებს, მიუხედავად იმისა, რომ ახალგაზრდობის 60%-ზე მეტი ბოლო ერთი წლის განმავლობაში აქტიურად მონაწილეობდა ონლაინ-პეტიციებსა და კამპანიებში (CRRC, 2022). ამ პარადოქსის მიზეზად მიიჩნევა განცდა, რომ ციფრული აქტივობა რეალურ ცვლილებებს ვერ იწვევს. როგორც ერთ-ერთმა არასამთავრობო ორგანიზაციის წარმომადგენელმა აღნიშნა:

„აქტივიზმის ფორმა გადადის კლავიშებზე, მაგრამ რეალური გავლენა კვლავ რჩება ელიტური ძალების ხელში. მოქალაქეებს ნაკლებად აქვთ განცდა, რომ მათი ციფრული აქტივობა რეალურ ცვლილებას იწვევს“

ინტერვიუ, 2024 წ. აპრილი

პოლიტიკური პარტიების ციფრული კომუნიკაციის ანალიზი აჩვენებს, რომ მათი მესიჯები იშვიათად ეფუძნება დისკურსულ დიალოგს ან მოქალაქეთა ჩართულობის წახალისებას. ხშირად გამოიყენება ემოციური აპელაციები და ბინარული ნარატივი, რაც პოლარიზაციის გაღრმავებას უწყობს ხელს. ამ კონტექსტში განსაკუთრებულ როლს თამაშობენ მითები, ნაციონალისტური დისკურსი და შეთქმულების თეორიები, რომლებიც აძლიერებენ უნდობლობას როგორც პროვეროპულ, ასევე პრორუსულ ძალებს შორის (Mitchell et al., 2020).

ციფრული ჩართულობის გააქტიურება საჭიროებს საფუძვლიან ანალიზს იმ საფრთხეებისა და ბარიერების გათვალისწინებით, რომლებიც დემოკრატიული პროცესის იმიტაციას ქმნის. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს მედიაწიგნიერების გაძლიერებას, ალგორითმული გამჭვირვალობის უზრუნველყოფასა და ონლაინ-პლატფორმების რეგულირებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში ციფრული გარემო შესაძლოა იქცეს მხოლოდ იმიტაციურ პლატფორმად, სადაც მოქალაქეთა ჩართულობა ნაკლებად ექცევა ზემოქმედების პოზიციაში და პირიქით — პოლიტიკური დეზორიენტაციის ინსტრუმენტად (Napoli, 2019).

საქართველოში ციფრული დემოკრატიის პროცესს თან ახლავს ორმხრივი დინამიკა: ერთი მხრივ, ხელმისაწვდომი გახდა მეტი ინფორმაცია და აზრის გამოხატვის თავისუფლება, მეორე მხრივ კი — გაიზარდა დეზინფორმაციის გავრცელების შესაძლებლობები და პოლიტიკურ უნდობლობასთან დაკავშირებული პრობლემები (Freedom House, 2023).

პოლიტიკური ნდობის სტრუქტურა ციფრულ ეპოქაში: დეზინფორმაციისა და პოლარიზაციის გავლენა

პოლიტიკური ნდობა დემოკრატიული საზოგადოების ფუნქციონირების ერთ-ერთი ბირთვული კომპონენტია, რომელიც განსაზღვრავს როგორც ინსტიტუციური ლეგიტიმაციის ხარისხს, ისე მოქალაქეთა ჩართულობის დონეს (Levi & Stoker, 2000). ნდობის სერიოზული ეროზია შესაძლოა დემოკრატიული პროცესების ლეგიტიმურობასა და მდგრადობას გამოუსწორებელი ზიანი მიაყენოს (Newton, 2001).

საქართველოს შემთხვევაში, ბოლო წლებში პოლიტიკური ნდობის კრიზისი განსაკუთრებული სიმწვავეთ გამოიკვეთა, რაც გამოხატულია როგორც ფორმალურ ინსტიტუტებზე უნდობლობაში, ისე საზოგადოებრივ ცხოვრებაში პოლიტიკური აპათიის ზრდით (CRRC, 2023). კვლევების მიხედვით, საქართველოს მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი აღარ ენდობა ძირითად პოლიტიკურ ინსტიტუტებს. მაგალითად, 2023 წელს ჩატარებული გამოკითხვის თანახმად, მხოლოდ 33% მიიჩნევს, რომ პარლამენტი რეალურად იღებს მათ პრობლემებს განსახილველად, ხოლო 51% არ ენდობა არც ერთ ტელეარხს (CRRC,

2023). პოლიტიკური პარტიებისადმი ნდობის დინამიკა კიდევ უფრო საგანგაშოა: 2012-2017 წლებში მათი მხარდაჭერა 21%-დან 8%-მდე შემცირდა, რაც პირდაპირ კავშირშია როგორც არჩევნებში მონაწილეობის, ისე მოხალისეობრივი და აქტივისტური ქცევის კლებასთან (Freedom House, 2023).

დეზინფორმაციისა და პოპულისტური რიტორიკის გავრცელება მნიშვნელოვანი კატალიზატორია ნდობის ეროვნული პროცესში. თანამედროვე მედიაგარემოში, სადაც მოქალაქეები ინფორმაციის დიდ ნაწილს სოციალური მედიის საშუალებით იღებენ, არასანდო და მიზანმიმართულად მანიპულაციური შინაარსი ზრდის სკეპტიციზმს და ასუსტებს საზოგადოებრივ თანხმობას (Vaccari & Chadwick, 2020). ინტერნეტში ინფორმაციის ალტერნატიული წყაროების ძიება, რაც ზოგჯერ მიიჩნევა კრიტიკული აზროვნების გამოვლენად, დეზინფორმაციის მაღალი გავრცელების პირობებში ხშირად უკუეფექტს იწვევს და ამყარებს უნდობლობის ნარატივებს (Benkler et al., 2018).

გლობალური ტენდენციების მსგავსად, საქართველოშიც ციფრული გარემო მჭიდროდ უკავშირდება პოლიტიკურ პოლარიზაციას. Freedom House-ის (2023) შეფასებით, სოციალურ მედიაში პოლარიზებული დისკურსის გაძლიერება უშლის ხელს დემოკრატიის ფუნდამენტური ღირებულებების კონსოლიდაციას. პოლიტიკური მოწინააღმდეგეების დემონიზაცია, შეთქმულების თეორიების გავრცელება და მიკრო-ტარგეტირებული დეზინფორმაციული კამპანიები მნიშვნელოვნად ამცირებს საზოგადოებრივ ნდობას და აფერხებს რაციონალურ დებატებს (Freedom House, 2023).

ერთ-ერთი განსაკუთრებული გამოწვევა საქართველოში ეროვნული უმცირესობების მიმართ მიზანმიმართული დეზინფორმაციაა, რომელიც მიზნად ისახავს ეთნიკურ დაპირისპირებასა და სოციალური დაყოფის გაღრმავებას. მსგავსი კამპანიები არა მხოლოდ ინსტიტუციურ ნდობას აზიანებს, არამედ საფრთხეს უქმნის სოციალური თანაარსებობის ფუნდამენტურ პრინციპებს. საზოგადოებრივი რეზისტენტობის ზრდის მიზნით, როგორც სახელმწიფო, ისე არასამთავრობო სექტორი აქტიურად მუშაობს საპასუხო მექანიზმების განვითარებაზე. ეს მოიცავს მედია ეთიკის კოდექსების შემუშავებას, ფაქტ-ჩეკინგ პლატფორმების მხარდაჭერასა და საერთაშორისო პარტნიორებთან თანამშრომლობას (Transparency International Georgia, 2023). მიუხედავად ამისა, სისტემური ცვლილებების მიღწევა საჭიროებს როგორც პოლიტიკური ნების გაძლიერებას, ისე მოსახლეობის მედია-კომპეტენციის ამაღლებას, რათა მოქალაქეებმა შეძლონ ინფორმაციის კრიტიკული შეფასება და დემოკრატიულ პროცესებში ინფორმირებული მონაწილეობა (McQuail, 2010).

ციფრული პლატფორმების გავლენა პოლიტიკურ ნდობაზე და სამოქალაქო ჩართულობის ციფრული ფორმები საქართველოში

ციფრული ტექნოლოგიების მზარდი გავლენა თანამედროვე დემოკრატიულ გარემოზე განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ისეთ ქვეყნებში, სადაც პოლიტიკური ნდობის ტრადიციული მექანიზმები მყიდვია (Norris, 2011). საქართველოში ბოლო წლებში ციფრულ მედიასაშუალებებს მნიშვნელოვანი როლი ერგოთ როგორც პოლიტიკური ინფორმირების, ისე სამოქალაქო მობილიზაციის პროცესში (CRRC, 2023). თუმცა, პარალელურად, სოციალურ ქსელებში დეზინფორმაციისა და პოლიტიკური პოლარიზაციის ზრდამ გააძლიერა მოქალაქეთა უნდობლობა ინსტიტუციური სისტემის მიმართ (Freedom House, 2023).

კვლევების მონაცემებით, მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი პოლიტიკურად ინფორმირდება სოციალური მედიის საშუალებით, რაც ცვლის ტრადიციული მედიის როლს (Pew Research Center, 2022). თუმცა, შინაარსობრივი პოლარიზაცია, არასწორი ინფორმაციის გავრცელება და მიზანმიმართული მანიპულაციები ხშირად აფერხებს ინფორმირებულ გადაწყვეტილებებზე დაფუძნებულ პოლიტიკურ მონაწილეობას (Vaccari & Chadwick, 2020). ეს განსაკუთრებით გამოხატულია ახალგაზრდებში, რომლებიც აქტიურად იყენებენ ციფრულ

პლატფორმებს, თუმცა იმავდროულად გამოხატავენ უკმაყოფილებას პოლიტიკური სისტემის მიმართ და არ ენდობიან პოლიტიკურ ინსტიტუტებს (CRRC, 2023).

ციფრული ჩართულობის ფორმები საქართველოში ძირითადად მოიცავს შემდეგ პრაქტიკებს: სოციალური მედიის კამპანიები, ონლაინ პეტიციები, ციფრული სამოქალაქო ინიციატივები (მაგალითად, „manifest.ge“) და თემატური Facebook-ჯგუფები (Georgia's Civic Education Association, 2022).

ერთ-ერთი თვალსაჩინო მაგალითია 2021 წელს ჩატარებული ციფრული კამპანია – „გადავარჩინოთ ჩვენი ადამიანები“, რომელიც მიმართული იყო მიგრანტი მუშახელის პრობლემების ადვოკატირებისკენ. მიუხედავად მობილიზაციის მაღალი დონისა, კამპანიამ მხოლოდ შეზღუდული ინსტიტუციური გამოხმაურება მიიღო, რაც ასახავს ციფრული ჩართულობის შედეგიანობის სისტემურ დაბრკოლებებს

ინტერვიუ, 2022 წ. დეკემბერი

მსგავსი მაგალითები მიუთითებს, რომ ციფრული აქტივიზმი ხშირად ვლინდება როგორც სოციალური პროტესტის სიმბოლური გამოხატულება და არა როგორც პოლიტიკური პროცესების რეალური ტრანსფორმაციის ინსტრუმენტი (Tufekci, 2017). შესაბამისად, მნიშვნელოვანია განსხვავება ფორმალურ და ფაქტობრივ ჩართულობას შორის — აქტიურობისა და მისი ზემოქმედების ხარისხს შორის (Loader & Mercea, 2011).

ციფრული ჩართულობის ეფექტიანობას საქართველოში რამდენიმე ძირითადი ფაქტორი ზღუდავს:

- დეზინფორმაცია და პოლიტიზებული მედია: ციფრულ მედიაში ინფორმაცია ხშირად მიკერძოებულია და პარტიულ ინტერესებზეა მორგებული, რაც ართულებს ობიექტურ ნავიგაციას და აზიანებს ნდობას (Benkler et al., 2018).

- ციფრული უთანასწორობა: ინტერნეტზე წვდომა და ციფრული კომპეტენცია მნიშვნელოვნად განსხვავდება რეგიონებსა და სოციალურ ფენებს შორის. მაგალითად, სოფლად მცხოვრებთა ინტერნეტზე წვდომა ბევრად დაბალია, რაც ზღუდავს მათ სამოქალაქო აქტივობებში მონაწილეობას (National Statistics Office of Georgia, 2022).

- კიბერუსაფრთხოების დაბალი დონე: პირადი ინფორმაციის გაჟონვის შიშის გამო მოქალაქეები ხშირად თავს არიდებენ ონლაინ აქტივობებს, განსაკუთრებით პეტიციებში მონაწილეობას (Transparency International Georgia, 2023).

- ინსტიტუციური ინერტულობა: ონლაინ პეტიციები და კამპანიები იშვიათად გარდაიქმნება პრაქტიკულ პოლიტიკურ ქმედებად. მთავრობის და საჯარო უწყებების გვერდის ავლა ზრდის პოლიტიკური აპათიის რისკს და ქმნის განცდას, რომ ციფრული ჩართულობა რეალურ გავლენას ვერ ახდენს (CRRC, 2023).

მიუხედავად ამ სირთულეების, ციფრული სივრცე საქართველოში ინარჩუნებს პოტენციალსახალი პოლიტიკური მონაწილეობის მექანიზმად. ამისთვის საჭიროა ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება და დემოკრატიული კულტურის გაძლიერება, რომელიც ეფუძნება ნდობას, ანგარიშვალდებულებას და მონაწილეობის პრინციპებს (Diamond & Plattner, 2016).

ციფრული დემოკრატიის პარადოქსი საქართველოში: სამოქალაქო ჩართულობა, პოლიტიკური ნდობა და ტრიანგულაციური კვლევის ანალიტიკა

ციფრული ტექნოლოგიების სწრაფმა განვითარებამ არსებითად გარდაქმნა სამოქალაქო ჩართულობისა და პოლიტიკური მონაწილეობის ტრადიციული ფორმები. თუმცა, ამავე დროს, შექმნა ახალი გამოწვევები, რაც თანამედროვე აკადემიურ ლიტერატურაში აღიარებულია როგორც „ციფრული დემოკრატიის პარადოქსი“ (Coleman & Blumler, 2019). აღნიშნული პარადოქსი გულისხმობს, რომ მიუხედავად ციფრული სივრცის მიერ შეთავაზებული ფორმალური მონაწილეობის შესაძლებლობებისა, რეალურ პოლიტიკურ პროცესებში ეფექტური ჩართულობა და ინსტიტუციური ნდობა ხშირად დაბალია. ეს ვითარება განსაკუთრებით

თვალსაჩინოა საქართველოში, სადაც ბოლო წლების პოლიტიკური დინამიკა და სოციალური მობილიზაცია სწორედ ციფრულ სივრცეში იძენს ძალას, თუმცა მისი ტრანსფორმაციული შედეგიანობა კვლავ შეზღუდულია (NDI, 2023).

პოლიტიკური ნდობის დეფიციტი: რაოდენობრივი მონაცემები და ისტორიული ტენდენციების ანალიზი

2023 წლის NDI-ის მონაცემებით, მხოლოდ 18% საქართველოს მოქალაქე ენდობა პოლიტიკურ პარტიებს, ხოლო პარლამენტისადმი ნდობა 20%-ზე ნაკლებია. მსგავსი მაჩვენებლები რეგულარულად მეორდება წინა წლების კვლევებშიც, რაც ადასტურებს სახელმწიფოს ინსტიტუტებისადმი ქრონიკულად დაბალ ნდობას (NDI, 2023). პოლიტიკური ნდობის დეფიციტი განპირობებულია როგორც ინსტიტუციური წარსულით, ასევე პოლიტიკოსთა პასუხისმგებლობის მექანიზმების სიმწირითა და ანგარიშვალდებულების დაბალი მაჩვენებლით (Freedom House, 2022).

თანამედროვე პოლიტიკური ქცევის ტენდენციები

თანამედროვე პოლიტიკური ქცევა ასახავს ციფრულ სივრცეში მოქალაქეობის, ჩართულობისა და იდენტობის ტრანსფორმაციას. თვალსაჩინოა პირადი დემოკრატიის კონცეფციის დინამიკა, როდესაც მოქალაქეები თანდათან ეშვებიან კოლექტიური პოლიტიკური მონაწილეობის ტრადიციულ ფორმებს (მაგალითად, პარტიული მობილიზაცია ან პროტესტი) და უპირატესობას ანიჭებენ ინდივიდუალურ თვითგამოხატვის ციფრულ პრაქტიკებს — პოლიტიკური აზრის გამოხატვას სოციალურ მედიაში, ვიზუალური შინაარსის გაზიარებას ან სიმბოლური სოლიდარობის გამოხატვას ონლაინ სივრცეში (Bennett & Segerberg, 2012). აღნიშნული მიდგომა მიუთითებს, რომ დემოკრატიული ჩართულობა დღეს უფრო მეტად ინდივიდუალიზებულია, რაც იწვევს როგორც ახალი შესაძლებლობების გამოჩენას, ასევე დეზინტეგრაციისა და ფრაგმენტაციის საფრთხეებს.

ციფრული მობილიზაციის პარადოქსი: აქტივიზმი და შედეგიანობა

სოციალური მედიის როლი განსაკუთრებით გამოიკვეთა 2023 წლის მარტში, ე.წ. „უცხოელი აგენტების“ შესახებ კანონპროექტის საწინააღმდეგო მობილიზაციაში, რომელიც ძირითადად ციფრულ სივრცეში დაიგეგმა და გავრცელდა. როგორც ერთ-ერთი აქტივისტი აღნიშნავს: „სოციალური ქსელები მოქმედების კატალიზატორად იქცა, თუმცა შედეგიანობა მაინც ქუჩაში გასვლაზე და საერთაშორისო ზეწოლაზე დამოკიდებული“ (აქტივისტი, 2023). თუმცა, მსგავსი მობილიზაციები ხშირად ემოციური, სპონტანური და არამდგრადია. ბენეტი და სეგერბერგი განმარტავენ, რომ ციფრულ აქტივიზმს ახასიათებს „კავშირგაბმულობით მოქმედების ლოგიკა“, რაც განსხვავდება ტრადიციული კოლექტიური ორგანიზების სტრატეგიებისგან და ნაკლებად უზრუნველყოფს სტრუქტურულ ზეგავლენას (Bennett & Segerberg, 2012).

პოლიტიკური კომუნიკაციის ციფრული დინამიკა: დისკურსული პოლარიზაცია

პოლიტიკური კომუნიკაციის შინაარსობრივი ანალიზი, რომელიც დაფუძნებულია სამი ძირითადი პარტიის (ქართული ოცნება, ერთიანი ნაციონალური მოძრაობა, სტრატეგია აღმაშენებელი) Facebook გვერდებზე 2022–2024 წლებში გამოქვეყნებულ 500-ზე მეტ პოსტზე, ცხადყოფს, რომ:

- შინაარსი ძლიერ პოლარიზებულია;
- პრაქტიკულად არ განიხილება კონკრეტული პოლიტიკის შეთავაზებები (მაგალითად, განათლება, სოციალური პოლიტიკა);
- ძირითადი აქცენტი კეთდება ოპონენტების დისკრედიტაციაზე და ემოციურ დაპირისპირებაზე (თბილისის პოლიტიკის კვლევის ცენტრი, 2024).

როგორც ერთ-ერთი ინტერვიუერი აღნიშნავს: „პოლიტიკური კომუნიკაცია ონლაინ სივრცეში ემსახურება იდენტობის პოლარიზაციას და არა ჩართულობის გაზრდას. მომხმარებელი უფრო მხარდამჭერია, ვიდრე კრიტიკული მოქალაქე“ (ინტერვიუ, 2023).

ციფრული პლატფორმების ინსტიტუციური მხარდაჭერის დეფიციტი

მიუხედავად იმისა, რომ სახელმწიფოს მიერ შექმნილია რამდენიმე ელექტრონული სერვისი (მაგალითად, my.gov.ge, ichange.gov.ge), მოქალაქეთა ინიციატივებზე ინსტიტუციური რეაგირება იშვიათია. ISFED-ის 2022 წლის მონაცემებით: „დემოკრატიული ინიციატივების ონლაინ პლატფორმებზე გამოხატული მხარდაჭერის მიუხედავად, პოლიტიკის შემქმნელთა რეაგირება მინიმალურია — პროცედურები გაუმჭვირვალე და ხშირად ფორმალურია“ (ISFED, 2022). ეს კიდევ ერთხელ ადასტურებს კოულმენის და ბლუმლერის პოზიციას, რომ ციფრული დემოკრატია არ შეიძლება განიხილებოდეს მხოლოდ ტექნოლოგიური ინფრასტრუქტურის კონტექსტში — მის ეფექტიანობას განსაზღვრავს კულტურული და ინსტიტუციური კონტექსტი (Coleman & Blumler, 2019).

ინფორმაციული ბუშტები და მიკრომიზანოზრივი პოლარიზაცია

ციფრული მედიის მომხმარებლები ხშირად მოქმედებენ ინფორმაციულ ბუშტებში (echo chambers), სადაც განსხვავებული აზრი იშვიათად იჭრება. ეს ტენდენცია განსაკუთრებით თვალსაჩინოა TikTok და YouTube პლატფორმებზე, სადაც ვრცელდება კონსპირაციული ნარატივები და პოლიტიკურად მიკერძოებული ინფორმაცია (მეორეა, 2024). მედია ექსპერტი აღნიშნავს: „სოციალური მედია აღარ არის მხოლოდ სივრცე მონაწილეობისთვის — ის გახდა ბრძოლის ველი, სადაც ნდობა იშლება“ (მედია ექსპერტი, 2023). მოროზოვი ამას უწოდებს „ტექნო-ოპტიმიზმის ილუზიას“ — რწმენას, რომ ტექნოლოგიების არსებობა თავისთავად უზრუნველყოფს დემოკრატიის გაძლიერებას, რაც რეალობაში ხშირად არ დადასტურდება (Morozov, 2011).

დასკვნა

ტრიანგულაციური ანალიზის შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში ციფრული დემოკრატია მოქცეულია დინამიურ და წინააღმდეგობრივ ველში: ერთი მხრივ, ის ქმნის ახალ შესაძლებლობებს სამოქალაქო თვითგამოხატვისა და ინფორმირებისათვის; მეორე მხრივ, ამ პროცესების ინსტიტუციური გარდაქმნა შეფერხებულია დაბალი ნდობის, პოლიტიკური პოლარიზაციის, ციფრული უთანასწორობისა და სახელმწიფოს გაუმჭვირვალე რეაგირების ფონზე. მოსახლეობის მიერ გამოხატული ციფრული აქტივიზმი ჯერ კიდევ ვერ გარდაიქმნა მყარი და სტრუქტურირებული სამოქალაქო ჩართულობის ფორმად. შესაბამისად, საჭიროა არა მხოლოდ ტექნოლოგიური ხელმისაწვდომობის გაფართოება, არამედ დემოკრატიული კულტურის, მედიაწიგნიერების და ინსტიტუციური პასუხისმგებლობის პარალელური განვითარება (NDI, 2023; ISFED, 2022).

ციფრული ტექნოლოგიები ააძლიერებენ სამოქალაქო აქტივობას და ხდება ინსტრუმენტი საჯარო პოლიტიკის პროცესებში მონაწილეობისთვის, თუმცა პარალელურად ქმნიან პოლიტიკურ ნდობაზე ზემოქმედების წინააღმდეგობებს და ზრდიან უნდობლობის ფაქტორებს.

სოციალური მედიის პლატფორმებზე დეზინფორმაციის სწრაფი გავრცელება და დახურული საინფორმაციო გარემოები მნიშვნელოვნად ამძიმებს საზოგადოებრივ დისკურსს და დემოკრატიულ პროცესებს.

მიუხედავად ციფრული სივრცის გაფართოებისა, მოქალაქეთა ნდობა პოლიტიკური ინსტიტუტების მიმართ რჩება დაბალი, რაც იწვევს პოლიტიკურ პასიურობას და ნიჰილიზმს;

ციფრული დემოკრატიის მდგრადი განვითარებისთვის საჭიროა ტექნოლოგიური განვითარების გაძლიერება, ინკლუზიური პოლიტიკის, გამჭვირვალობისა და ნდობის აღდგენის ხელშეწყობა;

ციფრული დემოკრატიის პარადოქსის დეტალური კვლევა მოითხოვს ახალი მეთოდების დანერგვას და მასშტაბური მონაცემების სისტემატიზაციას, განსაკუთრებით საქართველოს სპეციფიკურ პოლიტიკურ და სოციალურ კონტექსტში.

გამოყენებული ლიტერატურა

CRRC საქართველო. (2022). მოსახლეობის პოლიტიკური განწყობები და ციფრული ჩართულობის კვლევები საქართველოში.

CRRC საქართველო. CRRC საქართველო. (2023). მოსახლეობის პოლიტიკური განწყობები და ციფრული ჩართულობის კვლევები საქართველოში. CRRC საქართველო.

CTC – ტრენინგისა და კონსულტაციის ცენტრი. (2022). ციფრული ტრანსფორმაცია და სამოქალაქო ჩართულობა საქართველოში. CTC.

Georgia's Civic Education Association. (2022). ციფრული სამოქალაქო ინიციატივები საქართველოში.

ISFED – თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნებისთვის საერთაშორისო საზოგადოება. (2022). სოციალური მედიის მონიტორინგის ანგარიში 2020 წლის საპარლამენტო არჩევნების პერიოდში. ISFED.

NDI – ეროვნული დემოკრატიული ინსტიტუტი. (2020–2023). საქართველოს მოსახლეობის განწყობების კვლევა. NDI.

NDI – ეროვნული დემოკრატიული ინსტიტუტი. (2023). საქართველოს მოსახლეობის განწყობების კვლევა. NDI.

National Statistics Office of Georgia. (2022). ინფორმაციულ-საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების გამოყენება საქართველოში. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური.

Social Justice Center. (2022). დემოკრატიული მონაწილეობა და პოლიტიკური ნდობა საქართველოში. Social Justice Center.

Transparency International Georgia. (2023). ანგარიში დეზინფორმაციისა და მედია-გარემოს შესახებ.

თბილისის პოლიტიკის კვლევის ცენტრი. (2024). პოლიტიკური პარტიების ციფრული კომუნიკაციის ანალიზი.

Allcott, H., & Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211–236. <https://doi.org/10.1257/jep.31.2.211>

Bawden, D., & Robinson, L. (2009). The dark side of information: Overload, anxiety and other paradoxes and pathologies. *Journal of Information Science*, 35(2), 180–191. <https://doi.org/10.1177/0165551508095781>

Benkler, Y., Faris, R., & Roberts, H. (2018). *Network propaganda: Manipulation, disinformation, and radicalization in American politics*. Oxford University Press. Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Journal of Communication*, 62(5), 739–768. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2012.01631.x>

Castells, M. (2011). *The rise of the network society* (2nd ed.). Wiley-Blackwell.

Coleman, S., & Blumler, J. G. (2019). *The internet and democratic citizenship: Theory, practice and policy*. Cambridge University Press.

Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2nd ed.). SAGE Publications.

Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Yale University Press.

Dalberg, T. (2015). *The global impact of digital democracy*. Dalberg.

Diamond, L., & Plattner, M. F. (Eds.). (2016). *Democracy in decline?* Johns Hopkins University Press. Freedom House. (2022). *Freedom on the net 2022*. <https://freedomhouse.org> [უკანასკნელი გადამოწმება: 05.08.2025].

Freedom House. (2023). Freedom on the net 2023. <https://freedomhouse.org> [უკანასკნელი გადამოწმება: 05.08.2025].

Freedom House. (2023). Nations in transit 2023: Georgia country report. <https://freedomhouse.org> [უკანასკნელი გადამოწმება: 05.08.2025].

Jenkins, H., Ford, S., & Green, J. (2016). *Spreadable media: Creating value and meaning in a networked culture*. New York University Press.

Levi, M., & Stoker, L. (2000). Political trust and trustworthiness. *Annual Review of Political Science*, 3, 475–507. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.475>

Loader, B. D., & Mercea, D. (Eds.). (2011). *Social media and democracy: Innovations in participatory politics*. Routledge.

McQuail, D. (2010). *McQuail's mass communication theory* (6th ed.). SAGE Publications.

Mitchell, A., Jurkowitz, M., Oliphant, J. B., & Shearer, E. (2020). Americans who mainly get their news on social media are less engaged, less knowledgeable. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org> [უკანასკნელი გადამოწმება: 05.08.2025].

Morozov, E. (2011). *The net delusion: The dark side of internet freedom*. PublicAffairs. Morozov, E. (2013). *To save everything, click here: The folly of technological solutionism*. PublicAffairs.

Napoli, P. M. (2019). *Social media and the public interest: Media regulation in the disinformation age*. Columbia University Press. Newton, K. (2001). Trust, social capital, civil society, and democracy. *International Political Science Review*, 22(2), 201–214. <https://doi.org/10.1177/0192512101222004>

Norris, P. (2011). *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge University Press. Pew Research Center. (2022). *Social media and politics: A global perspective*. <https://www.pewresearch.org> [უკანასკნელი გადამოწმება: 03.06.2025].

Sunstein, C. R. (2018). *#Republic: Divided democracy in the age of social media*. Princeton University Press.

Tufekci, Z. (2017). *Twitter and tear gas: The power and fragility of networked protest*. Yale University Press.

Vaccari, C., & Chadwick, A. (2020). The challenge of online political misinformation in established democracies. *The International Journal of Press/Politics*, 25(3), 517–538. <https://doi.org/10.1177/1940161219900126>

Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policymaking*. Council of Europe. <https://rm.coe.int/information-disorder-report/1680764666> [უკანასკნელი გადამოწმება: 05.07.2025].

Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. PublicAffairs.